

Αλέξανδρος Πασπάτης
Ο Έλληνας πρωτοπόρος της επιδημιολογίας
στην Κωνσταντινούπολη
Στοιχεία από ανέκδοτο χειρόγραφο του

Λέξεις ευρητηρίου

Επιδημίες
Ιατρική στατιστική
Ιστορία Ιατρικής
Ιστορία νοσοκομείων
19ος αιώνας

Ο Αλέξανδρος Πασπάτης (εικ. 1) γεννήθηκε στη Χίο το 1814. Ορφανός από πατέρα, σώθηκε από τη σφαγή του 1822, αφού τον εξαγόρασε από το σκλαβοπάζαρο της Σμύρνης η ίδια η μητέρα του. Αργότερα, καταφεύγει με μια αποστολή ομογενών παιδιών στη Βοστώνη της Αμερικής, όπου φοίτησε στο κολέγιο Amherst, της Μασαχουσέτης.^{1,2} Μετά την αποφοίτησή του, επιστρέφει στην Ευρώπη για να σπουδάσει Ιατρική στο Παρίσι και στην Πίζα, από όπου λαμβάνει το πτυχίο του στις 8 Ιουνίου 1839.^{2,3} Την επόμενη χρονιά εγκαθίσταται στην Κωνσταντινούπολη και υπηρετεί ως ιατρός στο Νοσοκομείο των Επτά Πύργων, αρχικά ως «αρχηγός» της χειρουργικής και στη συνέχεια της παθολογικής κλινικής (εικ. 2). Από το 1851 και μέχρι την παραίτησή του, το 1856, διατελεί διευθυντής του Νοσοκομείου. Η υπηρεσία του Πασπάτη στο Νοσοκομείο υπήρξε καθόλα δημιουργική και το ενδιαφέρον για την υγειονομική αναδιοργάνωση του Νοσοκομείου εκφράζεται από τη θέση όχι μόνο του διευθυντή, αλλά και του εφόρου κατά τις περιόδους 1863–1865 και 1873 και κυρίως από τη θέση του μέλους της επιτροπής για τη μελέτη της κατάστασης του Νοσοκομείου, το 1862.⁴⁻⁶ Την ίδια περίοδο ο Πασπάτης είναι ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο Υγειονομικό Συμβούλιο,⁷ που εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη, ο κατά διαστήματα ιατρός της Ελληνικής Πρεσβείας και ο προτεινόμενος εκπρόσωπος της Ελλάδας στη Διεθνή Υγειονομική Σύνοδο του 1866.^{6,8,9}

Κ. Τρομπούκης,¹
Ι. Λασκαράτος^{1,2}

¹Διεθνές Ιπποκράτειο Ίδρυμα Κω
²Ιστορία της Ιατρικής, Ιατρική Σχολή,
Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

Alexandros Paspatis: the Greek pioneer
of epidemiology in Constantinople.
Data from an unpublished manuscript

Abstract at the end of the article

Εικόνα 1. Αλέξανδρος Πασπάτης (1814–1891).

Εικόνα 2. Απεικόνιση σε χαλκογραφία των κτιρίων του Νοσοκομείου των Επτά Πύργων, την εποχή που υπηρετούσε σε αυτό ο Αλέξανδρος Πασπάτης.

Ιδιαίτερη ήταν η δραστηριοποίησή του στην εταιρική και συλλογική οργάνωση των ιατρών της Πόλης ως ιδρυτικού μέλους και πρώτου προέδρου του βραχύβιου «Ελληνικού Ιατρικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως», το 1861.^{6,10} Δυναμισμό επέδειξε επίσης όταν ήταν πρόεδρος της Ελληνικής Φιλολογικής Εταιρείας, κατά τη διάρκεια των σπουδών του στην Πίζα,^{3,6} και στη συνέχεια στον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο, όπου προεδρεύει κατά τα έτη 1864, 1875, 1879.^{1,6}

Το 1882 εγκαθίσταται στην Αθήνα, όπου μέχρι το θάνατό του, το 1891, δραστηριοποιείται σε επιστημονικές και συλλογικές εκδηλώσεις, ενώ κατά το διάστημα 1887–1891 διατέλεσε πρώτος πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Δρομοκαϊτείου Ψυχιατρείου.

Ο Πασπάτης παρέμεινε περισσότερο γνωστός για τις ιστορικές και αρχαιολογικές ενασχολήσεις και μελέτες του, παρά το γεγονός ότι αυτές δεν μονοπώλησαν ποτέ τα ενδιαφέροντά του. Το γεγονός όμως ότι οι βιογράφοι του ήταν κυρίως βυζαντινολόγοι και φιλόλογοι^{1,11,12} επισκίασε τη σημαντική ιατρική παρουσία του, με αποτέλεσμα ακόμα και το πρώτο του έργο, το «Υπόμνημα περί του Γραικικού Νοσοκομείου των Επτά Πύργων»,¹³ να μην τύχει της δέουσας προσοχής.

Το νοσολογικό του «Υπόμνημα»

Η συγγραφή του Υπομνήματος στηρίζεται σε προσωπικές παρατηρήσεις του συγγραφέα, ο οποίος μελέτησε τα ελλιπή αρχικά κατάστιχα του Νοσοκομείου και επέβαλε στη συνέχεια ως ιατρός του, αλλά και ως διευθυντής του, τη λεπτομερή συμπλήρωσή τους. Είναι ενδεικτική η μαρτυρία: «Μία εκ των σπουδαιότερων μεταρρυθμίσεων του Πασπάτη ήτο και η ακριβής τήρηση των καταστίχων του Νοσοκομείου (Βιβλίον καταγραφής των εισερχομένων, εξερχομένων, αποθνησκόντων ασθενών, λογιστικά βιβλία κ.λπ.). Τα βιβλία ταύτα επήρει ο ίδιος μετά προσοχής».⁴ Παράλληλα, έκανε ο ίδιος λεπτομερείς περιηγήσεις και έρευνες ανά την Πόλη, για να μάθει τους τρόπους και τις έξεις των κατοίκων της, «δεν αντέγραφα [λέει ο ίδιος], αλλά μόνος μου είδα και

πολλάκις επεσκέφθην».¹³ Ο συγγραφέας του Υπομνήματος έχει επίγνωση ότι είναι πρωτοπόρος στο είδος αυτό της μελέτης του για τον ελληνικό και τον οθωμανικό χώρο, καθώς επίσης και ότι «μελέτας τοιαύτας ημείς οι Έλληνες επαξίως δεν εκτιμώμεν». Γνωρίζει όμως ότι «σπουδαίον μέλημα των ιατρών εις τα πολιτισμένα κράτη της Ευρώπης» είναι η συλλογή στατιστικών στοιχείων και αναφέρεται σε ανάλογα συγγράμματα, αλλά κυρίως επισημαίνει ότι η παρατήρηση των στοιχείων αυτών και η παραβολή τους ανήκει αρχικά στον Ιπποκράτη και παραπέμπει στην αντίστοιχη έκδοση του βιβλίου του «Περί αέρον, υδάτων και τόπων» από τον Κοραή.¹³

Η μελέτη αναπτύσσεται σε τρεις άξονες, που αντιπροσωπεύονται από ισάριθμα κεφάλαια:

1. Εκτενής και λεπτομερής περιγραφή της Κωνσταντινούπολης, με εύστοχες υγειονομικές παρατηρήσεις.
2. Αναφορά στην κίνηση του Νοσοκομείου, στον αριθμό εισερχομένων και στη θνησιμότητα κατά εποχή, επάγγελμα και νόσημα, με επεκτάσεις στη μελέτη των διαφόρων επαγγελματικών ομάδων της Πόλης, διεισδύοντας στις ιδιαίτερες συνθήκες τους, προσφέροντας, πέρα από τις ιατρικές, και ουσιώδεις κοινωνιολογικές παρατηρήσεις.
3. Μελέτη του κάθε νοσήματος χωριστά, με ανάλυση της μηνιαίας ή εποχιακής κατανομής του και συσχέτιση της εμφάνισής του με την καταγωγή, τη φυλή, το επάγγελμα και τον τόπο διαμονής του ασθενούς.⁶

Το Υπόμνημα εκδόθηκε το 1862 σε τυπογραφείο των Αθηνών, με τη χορηγία του Πέτρου Εμμανουήλ Σκυλίτση, αλλά δεν σήμανε για το συγγραφέα του το τέλος των σχετικών του ερευνών. Στο χειρόγραφο που εντοπίσαμε στη βιβλιοθήκη «Κοραΐς» της Χίου με αριθμό κατάταξης 1717, δωρεά του Νικολάου Πασπάτη στη βιβλιοθήκη, παρατίθεται ουσιαστικά η συνέχεια των επιδημιολογικών και στατιστικών ερευνών του Πασπάτη για το διάστημα 1860–1872.^{6,14–16}

Η συνέχεια του Υπομνήματος Νέα επιδημιολογικά και στατιστικά στοιχεία στο ανέκδοτο χειρόγραφο του

Το χειρόγραφο αποτελείται από τετράδιο 101 σελίδων, που φέρει στο εξώφυλλο την επιγραφή «Νοσοκομείον 1859–1872» και στην πρώτη σελίδα τη σημείωση: «Ανεγνώσθη εις τον Ελλ. Φιλολογικό Σύλλογο. Το πρώτο μέρος τη 4 Μαρτίου 1874 (1–79). Το δεύτερο μέρος τη 11 Μαρτίου 1874 (80 μέχρι τέλος)».

Οι σελίδες του είναι αριθμημένες από το συγγραφέα, από τη σελίδα 2 έως την 101 και περιέχει 28 αριθμημένους πίνακες μέχρι τη σελίδα 52, ενώ στις υπόλοιπες σελίδες ακολουθούν σχόλια σχετικά με τα στοιχεία των πινάκων. Οι πίνακες αναφέρονται στην κίνηση των ασθενών και τη θνησιμότητα στο Νοσοκομείο. Γίνεται κατάταξη των εισελθόντων και αποβιωσάντων ασθενών κατά έτος και μήνα, υπολογίζεται η θνησιμότητα αντίστοιχα και συγκρίνεται κατά εποχή (πίν. Α–Δ). Σε ιδιαίτερους πίνακες δίνονται τα στοιχεία για τα έτη 1865 και 1871, χρονιές μεγάλων επιδημιών χολέρας. Για τα έτη αυτά, ο συγγραφέας κάνει ξεχωριστές αναλύσεις κατά ηλικία και οικογενειακή κατάσταση των χοληριόντων (πίν. Στ–ΙΑ). Στη σειρά των πινάκων ακολουθούν κατάταξεις κατά ασθένεια για την περίοδο 1860–1872. Με ιδιαίτερους πίνακες, που αφορούν αριθμό εισελθόντων και ιαθέντων κατά έτος, μήνα, εποχή και ηλικία, καταγράφεται η ευλογία, ο διαλείπων πυρετός, η τελματική καχεξία (ελονοσία), η φθίση, η δυσεντερία, ο τέτανος (πίν. ΙΒ–ΚΗ). Ακολουθεί ο σχολιασμός των πινάκων. Επίσης, γίνεται αναφορά στο προηγούμενο έργο του, το Υπόμνημα περί του Γραικικού Νοσοκομείου των Επτά Πύργων και διευκρινίζεται ότι η περίοδος που μελετάται στο πρώτο έργο (1833–1859) ονομάζεται πρώτη και η περίοδος μελέτης του χειρογράφου (1860–1872) ονομάζεται δεύτερη. Στο οπισθόφυλλο φέρεται η σημείωση: «Η χολέρα εν τω Γραικικώ Νοσοκομείω των Επτά Πύργων της Κωνσταντινουπόλεως».

Η αναγραφή στην πρώτη σελίδα του χειρογράφου «Ανεγνώσθη εις τον Ελλ. Φιλολογικό Σύλλογο», που επιβεβαιώνεται και από σχετική αναφορά στο περιοδικό του Συλλόγου,¹⁷ καθώς και από τις δημοσιεύσεις στην εφημερίδα «Νεολόγος»,¹⁸ δηλώνει ότι το χειρόγραφο αποτελεί τις σημειώσεις «πραγματείας», που ανακοινώθηκε σε δύο συνεδρίες της επιστημονικής επιτροπής του Φιλολογικού Συλλόγου με τίτλο: «Περί της καταστάσεως του Εθνικού Νοσοκομείου των Επτά Πύργων». Αυτό δικαιολογεί απόλυτα το λιτό και επιγραμματικό πολλές φορές σχολιασμό των πινάκων, αλλά και το απότομο κλείσιμο, αφού, όπως φαίνεται, ο συγγραφέας, στηριζόμε-

νος στις σημειώσεις του, διάνθιζε το λόγο του με περισσότερα στοιχεία και σχόλια. Η αναγραφή στο οπισθόφυλλο ενδεχομένως να υπήρξε σημείωση για μελλοντική ξεχωριστή μελέτη σχετικά με τη χολέρα, με αφορμή την παρούσα ανακοίνωσή του ή εναλλακτικό τίτλο της ομιλίας του, αφού το μεγαλύτερο μέρος των σημειώσεών του αναφέρεται στη χολέρα.

Οι επιδημίες χολέρας

Η χολέρα απασχολεί ιδιαίτερα τον Πασπάτη, κυρίως λόγω της ισχυρής επιδημιολογικής της εμφάνισης και της μεγάλης της θνητότητας. Ο ίδιος είχε αντιμετωπίσει τη νόσο σε τέσσερις επιδημίες της: το 1847 και το 1854, ως ιατρός του Εθνικού Νοσοκομείου, και το 1865 και 1871, ως αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο Υγειονομικό Συμβούλιο. Οι παρατηρήσεις του για τις δύο πρώτες επιδημίες δίνονται στο Υπόμνημα, για δε τις δύο τελευταίες στο χειρόγραφο του, χρησιμοποιώντας πάλι ως σημείο αναφοράς το Νοσοκομείο. Στο χειρόγραφο επαληθεύει τις αρχικές του παρατηρήσεις ότι η νόσος έχει μεγαλύτερη θνητότητα στις μεγαλύτερες ηλικίες και λιγότερο στις μικρές, αν και προσβάλλει περισσότερο τους νεότερους. Επίσης, είναι επιθετικότερη κατά την αρχή της επιδημίας παρά κατά το τέλος. Προβαίνει όμως ο Πασπάτης και σε μια ουσιαστική επισήμανση, που αντικατοπτρίζει την εξέλιξη στην αντιμετώπιση της νόσου ως προς τη διάγνωση και τη θεραπεία από τους ιατρούς της Κωνσταντινούπολης, αλλά και που δηλώνει την ανακρίβεια των πρώτων καταγραφών για τη θνητότητα της νόσου. Έτσι, ενώ «κατ' εκείνην την εποχήν (το 1847), η νόσος δι' ημάς τους ιατρούς ήτο νέα, και τινά αυτής συμπτώματα μάλλον άγνωστα», με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται ως διάρροιες πολλά χοληρικά περιστατικά και να καταγράφονται ως τέτοια ακόμη και αφού κατέληγαν, στη συνέχεια, στην επιδημία του 1865, όλα τα συμπτώματα διάρροιας καταγράφονται ως ύποπτα εκδήλωσης χολέρας.

Η λεπτομερής μελέτη όμως της κίνησης του Νοσοκομείου, μέσα από τα σχετικά βιβλία, των οποίων την τήρηση επέβαλε ο ίδιος ο Πασπάτης, όπως άλλωστε προαναφέρθηκε, οδηγεί και στην αναθεώρηση της πολυσυζητημένης για την εποχή εκείνη εμφάνισης της νόσου το 1865 όσο και το 1871, αφού καταγράφονται περιστατικά χολέρας και πριν από την άφιξη του ατμόπλοιου από την Αλεξάνδρεια στην Κωνσταντινούπολη στις 26 Ιουνίου 1865 (το οποίο θεωρήθηκε φορέας της νόσου). Ο Πασπάτης επισημαίνει την εισαγωγή χοληριόντων στο Εθνικό Νοσοκομείο και πριν από αυτή την ημερομηνία, αφήνοντας ερωτηματικά για την ακριβή καταγραφή των κρουσμάτων.

Ελονοσία

Ο διαλείπων πυρετός μελετάται επίσης διεξοδικά και τονίζεται, όπως και στο Υπόμνημα, η «απαιδευσία και αμεριμνησία του ημετέρου λαού», που εξαιτίας της περιοδικής εμφάνισης του πυρετού δεν προσέρχεται στον ιατρό, παρά μόνο στα προχωρημένα στάδια της νόσου. Ήδη από το Υπόμνημα ο Πασπάτης έχει αποδείξει τη σχέση της νόσου με τα τέλματα και τους οχετούς και την ανεξαρτησία της από τους ανέμους. Διευκρινίζει την παλαιότερη καταγραφή στα κατάστιχα και των επιπτώσεων της νόσου, ως ξεχωριστών νοσημάτων, «ύδρωπα» και «σπληνίτη», ενώ ήδη μετά το 1862 αυτά συγχωνεύονται στο αίτιο, δηλαδή τον πυρετό. Εξακολουθεί να υπάρχει η παράλληλη καταγραφή «τελματική καχεξία», που υποσημαίνεται από το συγγραφέα και επιβεβαιώνεται και στις αντίστοιχες ετήσιες στατιστικές του Νοσοκομείου. Η προσβολή των νεότερων ηλικιών είναι η σημαντικότερη παρατήρηση του Πασπάτη, καθώς και η έξαρση της νόσου κατά τα δύο τελευταία έτη (1871 και 1872), λόγω της εύκολης και μαζικής προσέλευσης εργατών, που δούλευαν στη διάνοιξη του Θρακικού σιδηροδρόμου.

Ευλογιά, δυσεντερία, φυματίωση και τέτανος

Η ευλογιά παρουσιάζει σχετική ύφεση σε σχέση με την προηγούμενη (πρώτη) περίοδο, γεγονός που ο Πασπάτης αποδίδει στο συστηματικότερο δαμαλισμό, ενώ επιβεβαιώνει και την παρατήρησή του ότι η συχνότητα εμφάνισης της νόσου είναι μεγαλύτερη κατά το χειμώνα (εικ. 3).

Μεγάλη εμπειρία έχει ο συγγραφέας από την αντιμετώπιση μιας άλλης νόσου, της δυσεντερίας, λόγω της υψηλής συχνότητάς της κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου (1854–1856), όταν ο ίδιος παρακολουθούσε ως παρατηρητής τη νοσηλεία στο Αγγλικό Νοσοκομείο του Σκούταρι. Επισημαίνεται ότι τότε στάλθηκε εκεί από τη Μεγάλη Βρετανία η πρωτοπόρος νοσηλεύτρια Florence Nightingale για την αντιμετώπιση των άθλιων συνθηκών νοσηλείας των στρατιωτών. Από το Νοσοκομείο του Σκούταρι ο Πασπάτης διδάχθηκε σημαντικές τακτικές νοσηλείας, που εφάρμοσε αργότερα στο Βαλουκλί, και από αυτό, παράλληλα, έκανε σημαντικές αγορές σε ιματισμό και κρεβάτια μετά την αποχώρηση των Άγγλων.^{4,13} Σημαντική πρόοδος στην αντιμετώπιση της δυσεντερίας κατά τη δεύτερη περίοδο αποδίδει ο Πασπάτης «εις την μέριμνα των ιατρών και επιστατών και εις την δικαίως υμνουμένη καθαριότητα του ημετέρου νοσοκομείου».¹³

Τονίζεται η υψηλότερη θνητότητα της νόσου κατά το φθινόπωρο, το θεραπεύσιμο της νόσου κατά τα πρώτα στάδια, αλλά και η αδιαφορία των ασθενών να προσέλ-

Πίνακας της θνησιμότητας των ευλογιόντων κατά τας τέσσερας ώρας του έτους, στο χειρόγραφο του Πασπάτη

Τὸν Χειμῶνα - ἡμέριον		
τὸν Δεκεμβρίου	153	33
τὸν Ἰανουαρίου	116	23
τὸν Φεβρουαρίου	128	37
	376	93
τὸν Ἅρνητον		
τὸν Ἰανουαρίου	107	24
τὸν Φεβρουαρίου	117	33
τὸν Μαρτίου	120	27
	344	85
τὸν Ἰούλιον		
τὸν Ἰουλίου	135	23
τὸν Ἀυγούστου	78	25
τὸν Σεπτεμβρίου	65	17
	278	65
τὸν Φθινόπωρον		
τὸν Σεπτεμβρίου	81	18
τὸν Ὀκτωβρίου	85	22
τὸν Νοεμβρίου	112	28
	278	68

Εικόνα 3. «Πίνακας της θνησιμότητας των ευλογιόντων κατά τας τέσσερας ώρας του έτους», στο χειρόγραφο του Πασπάτη.

θουν στο Νοσοκομείο όσο μπορούν να δουλεύουν και δεν καταβάλλονται από τη διάρροια και τον τεινεσμό.

Σε ό,τι αφορά τη φυματίωση, παρατηρεί ότι προσβάλλονται οι ηλικίες 20–30 ετών και ότι το ψύχος, όπως και στα άλλα «σπηθικά» νοσήματα, επιδεινώνει την κατάσταση, λόγω της λεπτής ένδυσης και υπόδνησης κατά τις ξαφνικές πτώσεις της θερμοκρασίας.

Σχετικά με τον τέτανο, διαχωρίζεται σε τραυματικό και ιδιοπαθή (ενίοτε στα κατάστιχα καταχωρείται και ως απλός) και θεωρείται σπάνια ασθένεια για το νοσοκομείο των Ορθοδόξων.

Η εισαγωγή της Στατιστικής

Ο συγγραφέας δίνει ιδιαίτερη σημασία στη συστηματική τήρηση καταστάσεων στο Νοσοκομείο και στην αξιοποίηση των πληροφοριών τους. Η λεπτομερής περιγραφή των προϋπαρχόντων καταστάσεων από τον ίδιο τον Πασπάτη, αλλά και η μελέτη τους, όταν εντοπίσαμε το πρώτο από αυτά στο Αρχείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας, δείχνουν ανάγλυφα την τροπή των πραγμάτων

μετά το 1840, οπότε αναλαμβάνει ιατρός στο Νοσοκομείο ο Πασπάτης, και ιδιαίτερα μετά τη σύνταξη του πρώτου Κανονισμού του Νοσοκομείου το 1864.¹⁹ Ο κανονισμός αυτός συντάχθηκε από επιτροπή, της οποίας γραμματέας ήταν ο Πασπάτης και εισηγητής ο ιατρός Ξενοφών Ζωγράφος, καθηγητής Υγιεινής στην Αυτοκρατορική Ιατρική Σχολή και ιατρός των Ανακτόρων. Η σύνταξη του άρθρου 4 του κεφαλαίου Δ, που αναφέρεται στη σύνταξη επίσιων στατιστικών, είναι κατά τη γνώμη μας έργο των δύο αυτών ιατρών και θεμελιώνεται στον τρόπο σκέψης του Πασπάτη: «Εἰς τὸ τέλος ἐκάστου ἔτους ἕκαστος τῶν ἰατρῶν συντάπτει ἑκθεσὶν στατιστικῆς τῶν ἐν τῷ καταστήματι νοσηλευθέντων προσεπιφερόντων ἐν αὐτῇ παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐπὶ τῶν αἰτίων καὶ τῆς φύσεως τῶν νόσων καὶ ἐπὶ τῶν μέσων, ἅπερ ἐπιτυχέστερον ἐβλήθησαν εἰς ἐνέργειαν, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς θνησιμότητος. Ἡ ἑκθεσις αὐτῇ δίδεται τῇ Εφορείᾳ πρὸς δημοσίευσιν».¹⁹

Στατιστικές συντάσσονται μετά την εφαρμογή του πρώτου κανονισμού και εκδίδονται από την εφορεία των Εθνικών Καταστημάτων στο τέλος των επίσιων αναφορών της, που επιγράφονται «Διαχειρίσις». Αρχικά, παρέχονται στοιχεία αριθμητικά εισερχομένων και εξερχομένων και η διάγνωση εξόδου και θανάτου. Από το 1868 τα

στοιχεία αυτά παρέχονται κατά κλινικές και από το 1871 συστηματοποιούνται τα καταγραφόμενα νοσήματα, κατά τα συστήματα τα παθολογικά, κατά φλεγμονές και ἑλκη τα χειρουργικά.²⁰

Συμπερασματικά, ο ιατρός Αλέξανδρος Πασπάτης δεν αναδείχθηκε μόνο κορυφαίος γιατρός της ακμάζουσας ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης του 19ου αιώνα, με αξιόλογη ιατρική, φιλολογική και κοινωνική προσφορά, που αργότερα μετέφερε στην πρωτεύουσα του Ελληνικού κράτους. Παράλληλα, με το πρωτοποριακό του «Υπόμνημα» και το ανέκδοτο έργο του, που δημοσιοποίησε δι' ανακοινώσεων, καταξιώθηκε και ως εισηγητής της Επιδημιολογίας και της Ιατρικής Στατιστικής στον ελληνικό χώρο της Πόλης. Το έντυπο και ανέκδοτο έργο του, που παρουσιάζουμε από άγνωστο χειρόγραφο του, προσφέρει χρήσιμα στοιχεία για την ιστορία, κοινωνική προσφορά, εξέλιξη του θεσμού του νοσοκομείου, αλλά και τη διάδοση, αιτιολογία και επιπολασμό των μεταδοτικών νοσημάτων, όπως και τους τρόπους προφύλαξης και αποτελεί πρόδρομη μελέτη Νοσολογίας και Ιατρικής Στατιστικής, σε μια περίοδο όπου οι κλάδοι αυτοί στην Ελλάδα βρισκόταν ακόμη σε εμβρυϊκή κατάσταση.

ABSTRACT

Alexandros Paspatis: the Greek pioneer of epidemiology in Constantinople. Data from an unpublished manuscript

C. TROMPOUKIS,¹ J. LASCARATOS^{1,2}

¹*International Hippocratic Foundation of Kos,*

²*Department of the History of Medicine, Medical School, University of Athens, Athens, Greece*

Archives of Hellenic Medicine 2001, 18(6):603–608

Doctor Alexandros Paspatis (Chios 1814–Athens 1891) was distinguished as a great personality of Constantinople's greek community, with important medical, literary, archeological and social activities. After a long stay in Constantinople (1839–1882), he settled in Athens where he continued his important medical-social contribution from several positions and mainly as the first-ever president of Dromokaitio Psychiatric Hospital. His work includes the first systemic survey of medical statistics and medical topography to be written in greek language, titled: “Memorandum for the greek hospital of Seven Castles” (1862), which contains a comprehensive analysis of the nosology and epidemiology of the greek population of Constantinople, based on the records of the Seven Castles hospital from 1833 to 1859. The finding of an unpublished manuscript, kept in the Chios “Korais” library, present in this paper shows that Paspatis continued his pioneer work, during subsequent years (1860–1872). In this manuscript important statistical information is recorded concerning the management and the mortality of patients in this hospital, along with the author's valuable scientific comments on the emergence and evolution of infectious diseases in Constantinople during the 19th century. The correctness and discernment of Paspatis' medical observations are documented, as well as his efforts to derive useful scientific conclusions applicable in the operation of a large health facility of that era.

Key words: Constantinople, Epidemiology, History of Medicine, Paspatis, 19th century

Βιβλιογραφία

1. MORDTMANN Α. Βίος Αλεξάνδρου Πασπάτη. *Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως*, 1893, 23:13–18
2. GROSVENOR ΕΑ. Αναμνηστική Νεκρολογία του Αλεξάνδρου Πασπάτη, του κολεγίου Άμχερστ. Στο: Ζολώτας Γ *Ιστορία της Χίου*. Τυπογραφείο ΠΔ Σακελάριος, Αθήνα, 1928: 756–760
3. ΣΙΔΕΡΗ Α. Έλληνες φοιτητές στο Πανεπιστήμιο της Πίζας (1806–1861). *Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας*. Αθήνα τ. Α΄ 1989:167–172, τ. Β΄ 1994:444
4. ΜΠΟΣΙΝΗΣ Ι. Ιστορία των Νοσοκομείων Βαλουκλί, Κωνσταντινούπολη. χ.χ.ε.
5. ΑΝΩΝΥΜΟΥ. Νοσοκομεία Βαλουκλί. Ιστορικά σημειώσεις της ιδρύσεως αυτών. Τυπογραφείο Φαζιλέτ, Τάσου Βακαλόπουλου, εν Κωνσταντινουπόλει, 1926
6. ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ Κ. Η ελληνική ιατρική στην Κωνσταντινούπολη 1856–1923. Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολιτών, Αθήνα, 2000
7. Διορισμός ιατρού Α. Πασπάτη στο Υγειονομικό Συμβούλιο. Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (ΑΥΕ) 1858, 54:1,3
8. Εμπορικός ακόλουθος προς Π. Δεληγιάννη. ΑΥΕ, 1866, 54:1α
9. Π. Δεληγιάννης προς τον Υπουργό Εξωτερικών. Διορισμός Πασπάτη από τον Γεώργιο Α΄. ΑΥΕ 1866, 54:β, 5 Ιανουαρίου 1866 και 19 Ιανουαρίου 1866
10. ΤΡΟΜΠΟΥΚΗΣ Κ. Προσπάθειες σωματειακής οργάνωσης των Ελλήνων ιατρών στην Κωνσταντινούπολη το 19ο αιώνα: Η περίπτωση του Ελληνικού Ιατρικού Συλλόγου. 26ο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο, Αθήνα, 2000, Τόμος Περιλήψεων, σελ. 35
11. ΓΕΔΕΩΝ Μ. Αλέξανδρος Πασπάτης. *Κήρυξ Κωνσταντινουπόλεως* 1892, 3:193–210
12. ΛΑΜΠΡΟΥ Σ. Αλέξανδρος Πασπάτης (νεκρολογία). *ΔΙΕΕ* 1892, 4:205–207
13. ΠΑΣΠΑΤΗΣ Α. *Υπόμνημα περί του Γραικικού Νοσοκομείου των Επτά Πύργων*. Τυπογραφείο Λαζάρου Δ. Βιλαρά, Εν Αθήναις, 1862
14. ΠΑΪΔΟΥΣΗΣ Μ. Χίοι Ιατροί. *Περιοδικόν του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη* 1939, 2:100
15. ΠΑΪΔΟΥΣΗΣ Μ. Η Ιατρική εις την Χίον (Συμπληρώσεις και διορθώσεις). *Περιοδικόν του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη* 1964, 6:29
16. ΒΛΑΧΟΣ Ν. Αλέξανδρος Πασπάτης (1814–1891). *Μικρασιατικά Χρονικά* 1988, 18:185–239
17. Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος. Σύγγραμμα περιοδικόν, εν Κωνσταντινουπόλει, 1874, 8:317
18. *Νεολόγος* 1874, 1536:2
19. Κανονισμός του εν Κωνσταντινουπόλει Εθνικού Νοσοκομείου των Ορθοδόξων. Τυπογραφείο Α. Κορομηλά και Π. Πάσπαλη, Κωνσταντινούπολη, 1864
20. Διαχείρισις των εν Κωνσταντινουπόλει Εθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων των Ορθοδόξων του έτους 1863. Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα, Εν Κωνσταντινουπόλει, 1864

Corresponding author:

C. Trompoukis, 62 Efroniou street, GR-161 21 Athens, Greece
e-mail: trompoukis@yahoo.gr